
KİTÂBİYAT

Osmanlıda Dönüm Noktası (III. Selim Hayatı ve İslahatları)

Adil ŞEN

Ankara: Fecr Yayınları, 2003. xx+410 sayfa.

Osmanlı tarihinin önemli bir dönemini konu edinen bu çalışma “Önsöz”, “Giriş”, üç bölüm, “Sonuç”, “Bibliyografya”, “Ekler” ve “Karma İndeks”ten meydana gelmektedir. Girişte “Umumi Durum” başlığı altında 16.-18. yüzyıllar arasındaki Osmanlı tarihi kronolojik olarak ana hatlarıyla özetlenmeye çalışılmaktadır. Ancak burada devletin başı olan padişahların tahta çıkış ve iniş tarihleri ile onların temsilcileri durumundaki sadrazamların görev değişimleri yanında, bazı idarî-siyasî ve askerî faaliyetler aktarılmakta; bu sırada daha önce yayımlanmış sınırlı sayıda ikinci veya üçüncü el Türkçe kitaplardaki malumatın herhangi bir analitik değerlendirmeye tabi tutulmadan, parçalar hâlinde sıralandığı görülmektedir.

“Siyasî Durum” başlığını taşıyan “I. Bölümde”, önce Osmanlı Devleti’nin Rusya, Prusya ve Fransa ile 18. yüzyılın son çeyreği boyunca giriştiği başarısız savunma savaşları üzerinde durulmakta ve Batılı devletlerle ittifak arayışları, yine yerli kroniklerdeki sınırlı veriler çerçevesinde ele alınmaktadır. Ardından bölgesel güç merkezleri olan Mısır, Suriye, Arabistan, Rumeli ve Anadolu’daki yerel yöneticilerin ve âyanların merkezî idare karşısında nispeten güçlenen konumları; Fransız İhtilali sonrasında Osmanlı toplumunda teşekkül etmeye başlayan dinî ve etnik ayrılıkçı düşünce ve akımlar genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılmaktadır.

III. Selim’in biyografisine ayrılan “II. Bölüm”de, padişahın baba ve anne tarafından soy ağacı verildikten sonra, doğumundan tahta çıkışına kadar geçen yaklaşık 28 yıllık yaşam öyküsü, pek azı birinci el kaynaklardan oluşan

sınırlı sayıdaki kitaplardan derlenerek hikâye edasıyla aktarılmaktadır. Trajik bir olayla sona eren 18 yıllık saltanat devri ise çok yönlü bir analizden ziyade, o dönemdeki güncel olayların tasviriyle sınırlandırılmıştır. III. Selim'in şahsiyeti, çevresi, sanat ve fikrî yönlerinin de ele alındığı bu bölümde, konular benzer şekilde gerek imparatorluğun kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan değişme ve direnç odakları, baskı ve çıkar grupları, gerekse Batı'da meydana gelen askerî, siyasî-idarî, bilimsel-teknik ilerlemeler tüm bu gelişmelerin ardındaki iktisadî büyümeden soyutlanarak kabaca ortaya konulmak istenmiştir. Diğer bölümlere nazaran temel Türkçe tarih kaynakları ile Osmanlı arşiv belgelerine daha fazla başvurulmuş olduğu gözlemlenen bu bölümde, bu kaynakların nasıl bir değerlendirmeye tabi tutulduğu ve buradan ne kadar sağlıklı teorik sonuçlar ortaya konulduğu tartışmaya açıktır. Kullanılan arşiv kayıtlarından, padişahın şahsında tecessüm eden klasik Osmanlı sisteminde kararları dar bir kadro ile alan siyasî otoritenin III. Selim'le birlikte giderek derinleşen askerî-idarî, siyasal ve ekonomik sorunlar karşısında daha fazla bürokrat ve diğer kamu görevlileriyle sorumluluğu paylaşma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu durum, sistemin otokratik niteliğini ilerleyen dönemde nispi olarak zayıflatmıştır.

İslahat hareketlerinin ele alındığı "III. Bölüm"de, önce ıslahat ve nizam-ı cedit kavramlarının ihtiva ettiği anlam tartışma konusu yapılmakta ve III. Selim öncesinde hayata geçirilmeye çalışılan geleneksel Osmanlı sistemini revize etme teşebbüsleri kısaca ortaya konulmaktadır. Daha sonra ikisi yabancı, yirmisi yerli toplam yirmi iki kişilik bir uzmanlar grubunun devletin geleceğine ilişkin olarak III. Selim'e takdim etmiş oldukları reform projeleri irdelenmektedir. Lâyiha adı verilen söz konusu reform projeleri içerik yönünden kısa bir değerlendirmeye tabi tutulduktan sonra, III. Selim'in 18 yıllık saltanatı süresince başta askerî-idarî alan olmak üzere, sosyal-iktisadî, siyasî-politik ve ilmî konularda hayata geçirmeye çalıştığı ıslahat-reform girişimleri nispeten daha ayrıntılı bir şekilde tahlil edilmektedir.

"Sonuç" bölümünde, araştırma sırasında ulaşılan sonuçlar maddeler hâlinde verilmektedir. Fakat burada ciddi ve yeni sayılabilecek bir bulgu ya da düşünce ortaya konulmuş olduğunu söylemek oldukça güçtür.

Geniş sayılabilecek bir "Bibliyografya"dan (s. 323-342) sonra "Ekler" kısmında (s. 323-342) Prusya İttifakı, Zıştov Muahedesi, Yaş Muahedesi, Rusya ile İttifak Muahedesi, İngiltere ile İttifak Muahedesi, Yedi Ada Muahedesi, Fransa ile Sulh Muahedesi vs. belgelere yer verilmektedir.

Kısaca belirtmek gerekirse kitap, klasik Osmanlı tarih anlayış, anlatım ve yazıcılığı çerçevesinde daha çok Türkçe eserler kullanılarak III. Selim dönemi ni konu edinen ve fazla başarılı sayılmayacak bir çalışma olarak nitelendirilebilir. “Ne aradığını bilmeyen ne bulduğunu bilemez” özdeyişinin ifade ettiği anlama uygun bir manzara söz konusudur. Araştırmacının “Osmanlı’da Dönüm Noktası” üst başlığını taşıyan incelemede konuya yeterince hâkim olamadan, henüz var olduğu belli-belirsiz sorun ya da sorunları tartışıp kavramlaştırmakta sıkıntı çekmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle yazarın çalışmanın başında neyi ya da neleri ciddi birer sorun olarak gördüğü, bu alandaki öngörülerinin neler olduğu ve sonunda neyi tespit ettiği sorusu da cevapsız kalmaktadır.

Ahmet Cihan

İbn Arabî: Kibrit-i Ahmer’in Peşinde

Claude Addas

Çeviren: Atila Ataman

İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003. 375 sayfa.

Gelenek Yayınları’nın İbnü’l-Arabî kitaplığı serisinin birinci kitabı olarak tasarlanan bu eser, İbnü’l-Arabî ve tasavvuf düşüncesi içindeki yeri üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan Michel Chodkiewicz’in kızı Claude Addas tarafından kaleme alınmıştır. Aslı Fransızca olup İngilizce ve İspanyolca çevirileri de bulunan kitap, Atila Ataman tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve aynı yıl içinde iki baskı yapmıştır. Mütercim eserin başında “Teşekkür” başlığı altında, çevirinin noksanları ile ilgili bazı mütevazı ifadeler serdetmişse de, çevirinin kalitesi her sayfada kendisini göstermektedir.

Yazar “Önsöz” ve “Kısaltmalar”dan sonra, “Giriş” bölümünde İbnü’l-Arabî üzerine yapılan çalışmaların, ilk dönemlerde kaynak yetersizliğinden doğan eksiklikler başta olmak üzere, hata ve önyargılarla dolu çalışmalar ya da menakıb ve tabakat kitapları yazarlarının, çoğu zaman hayalî, “tuttuğu tarafa göre renk alan yakıştırmalardan ibaret” nakillerden başka bir şey olmadığını savunur. Önyargılı ve düşmanca yaklaşımlar ile aşırı yüceltici ve masallaştırıcı yaklaşımlar içeren çalışmalar arasında, İbnü’l-Arabî’nin hakkıyla takdir edilemeyeceğine işaret eden yazar, şeyhin yaşadığı dönemdeki